

The background of the entire cover is a photograph of the interior of a large, historic brick church. The architecture features a high, vaulted ceiling with a series of large, pointed arches. The walls and ceiling are constructed from reddish-brown bricks, some of which are decorated with lighter-colored bands. In the foreground, rows of wooden pews are visible, leading towards the altar. The altar area is elevated and features a large, colorful stained-glass window with multiple panels. Below the window, there is an altar with a green cloth and a cross. To the right of the altar, there is a side chapel or sacristy with its own arched entrance and interior. The lighting is warm and even, highlighting the architectural details.

ARCHITECT, AANNEMER,
ZAKENMAN EN MEER

Jacques van Groenendael (1864-1932)

VAN LIMBURG VIA HILVERSUM
NAAR WEST-BRABANT

Mart J.M. Franken

Jacques van Groenendael

Jacques van Groenendael (Nunhem 1864-Breda 1932)

ARCHITECT, AANNEMER, ZAKENMAN EN MEER
VAN LIMBURG VIA HILVERSUM NAAR WEST-BRABANT
RIJKDOM VERWORVEN, FAILLIET GESTORVEN

MART J.M. FRANKEN

Hilversum
Verloren
2024

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door financiële steun van de Mastboom-Brosens Stichting, Stichting Sormani Fonds, Stichting De Gijselaar-Hintzenfonds en de Gravin van Bylandt Stichting.

Afbeeldingen op het omslag: *voorzijde*, OLV van Bijstandkerk Baarle-Nassau (kerkfotografie.nl); *achterzijde*, Jacques van Groenendael, door Willem van Keulen geschilderd naar foto uit circa 1925 (collectie Toon van Groenendael); Tekening Willibrorduskerk Sint Willebrord (collectie Louwe).

© 2024 Mart J.M. Franken (martfranken@hotmail.com)

Uitgeverij Verloren bv

Torenlaan 25

1211 JA Hilversum

www.verloren.nl

ISBN 9789464551518

Omslagontwerp & opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum

Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

Voorwoord	7
Inleiding	9
Levensloop van Jacques van Groenendael (1864-1932)	12
Ouderlijk nest	12
Jacques' ontwikkeling in vogelvlucht	17
Het gezin van Jacques en Martina	20
De grote familiale verwarring	22
Jacques van Groenendael als aannemer	24
Jacques van Groenendael als architect	34
Architectuurhistorische context	34
<i>Bouwkunst in het algemeen in Nederland tussen 1850-1940</i>	34
<i>Katholieke bouwkunst tussen 1850-1940</i>	38
Zijn kerken: meer dan neogotiek	47
<i>Neoromaans begonnen</i>	47
<i>Sporende neogotiek</i>	52
<i>Ruimtelijk gewoeker</i>	59
<i>Liturgisch bewogen</i>	62
<i>Berlagiaans rationalisme</i>	69
<i>Expressionistische touch</i>	73
<i>Opmerkelijke Willibrorduskerken</i>	77
Vroege 'chalet'-villa's	85
<i>Villa Lijsterhove Hilversum 1893</i>	85
<i>Villa Benvenuta Hilversum 1894</i>	88
<i>Villa Nassauhoek Hilversum circa 1895</i>	89
<i>Rectorswoning Griendtsveen 1895</i>	90
<i>Villa Culemborg 1896</i>	91
<i>Villa Spaghnum Griendtsveen 1897</i>	92
Scholen en kloosters	94
<i>Franciscus kweekschool Breda 1916-1931</i>	94
<i>Katholieke Gestichtsstijl</i>	100
Pastoors- en onderwijzers-'villa's'	104
<i>Pastorieën</i>	105
<i>Onderwijzerswoningen</i>	109
Sociale woningbouw	111
<i>Wijk Sint Anneke Breda 1919</i>	111
Opdrachtgevers	116
Samenwerking	116
Zijn positie in de katholieke architectuur in de periode 1890-1932	117

Jacques' andere activiteiten

Groenendael & Martens: Venrayse nering	120
Stoomtimmerfabriek 'De Mark'	123
Bergerode N.V.	126
Martina's Hoeve	127
Gemeenteraadslid	129
'Pandjesbaas'	132

Faillissement nalatenschap Jacques van Groenendael	133
---	-----

Tot besluit	135
--------------------	-----

Noten	138
--------------	-----

Oeuvrecatalogus als architect	141
--------------------------------------	-----

Lijst belangrijkste als aannemer gebouwde werken	247
Literatuurlijst	248
Afkortingen	251
Register op plaatsen en projecten	252
Personenregister	255

Voorwoord

Het is misschien niet gebruikelijk om een voorwoord al te beginnen met een dankwoord, maar in dit geval is daartoe meer dan voldoende reden. Want deze monografie over de architect en ondernemer Jacques (N.J.H.) van Groenendael (1864-1932) zou er nooit gekomen zijn zonder Gerrit Louwe (1953). Deze Rotterdammer heeft zich een fors deel van zijn leven als autodidacte amateurhistoricus, en in het bijzonder als liefhebber van de katholieke kerkelijke architectuur, beziggehouden met de bestudering van deze bouwkunst uit vooral de periode 1850-1950. Hij vergaarde niet alleen een zeer uitgebreide bibliotheek over met name de neogotische bouwkunst, maar tevens grote aantallen prentbrief- en ansichtkaarten en kunstvoorwerpen, betrekking hebbend op of verwant aan deze architectuur. Naast zijn interesse voor en verzamelwoede ten aanzien van de vele in die jaren actieve architecten ging zijn bijzondere belangstelling uit naar de familie Van Groenendael. Deze ‘Groenendaels’, met hun wortels in het Limburgse Nunhem, vormden een *clan* van aannemers én architecten voor vele katholieke opdrachtgevers, en wel in meerdere generaties. Louwes bestudering en contacten met (de nazaten van) deze omvangrijke familie leidden ertoe dat hij in een uitgebreide familiegeschiedenis de stamboom ervan vanaf omstreeks 1703 (van acht generaties) in kaart bracht en ten behoeve van de nazaten daarover een (intern uitgebracht) boekwerk redigeerde. Door de contacten met de familie kreeg Gerrit Louwe in 1998 tevens de beschikking over een groot aantal originele bouwtekeningen van de architect Jacques van Groenendael, een van de telgen van de Groenendael-familie. Het betrof tekeningen vanaf 1916, kort gezegd de tweede helft van zijn werkzame periode. Het ging om een archief van maar liefst 273 tekeningen op groot formaat, waarvan de meeste op briefkaartniveau gevouwen en in slechte staat waren. Hij heeft deze tekeningen zo veel mogelijk ontdaan van vouwen en oneffenheden en op A4-formaat verkleind. De originele tekeningen en die in verkleind formaat zijn vervolgens in 2001 door

hem van een beschrijving voorzien en in overleg met de familie in het Stadsarchief van Breda (ARCO553) opgenomen. Het lag in Louwes bedoeling om over de uitgebreide oeuvres van de vele ‘Groenendaels’ zelf een studie te schrijven. Dat is er niet van gekomen, vooral omdat hij in oktober 2012 door een hersenbloeding werd getroffen, waarvan de gevolgen hem verhinderden dit voornemen daadwerkelijk ter hand te nemen.

Doende met het zoeken naar een architectuuronderwerp voor mijn masterscriptie ter voltooiing van mijn studie Kunst- en Cultuurwetenschappen stuitte ik op het werk van Jacques van Groenendael en kwam ik ook in contact met Gerrit Louwe. Mede omdat deze Groenendael geen publicaties op zijn naam heeft staan en de Amsterdamse architect J.M. (Jan) van Hardeveld (1891-1953) wel veel geschreven had, heb ik uiteindelijk besloten mijn masterscriptie over Van Hardeveld te schrijven en met name zijn positie in het katholieke architectuurdebat in het interbellum centraal te stellen.¹

In de tussentijd had wel de gedachte postgevat om toch gestalte te geven aan het levenswerk van Louwe en ten minste ten aanzien van een van de Groenendaels zijn onderzoek voort te zetten en de door hem eerder gedachte studie in de vorm van een monografie het licht te doen zien. Een nadere studie en een boek over het complete oeuvre van alle of meerdere telgen van deze architectenfamilie leek daarbij te omvangrijk en te ambitieus. De keuze voor een studie van het leven en werk van alleen Jacques van Groenendael komt deels voort uit de aanwezigheid van de vele originele tekeningen, deels doordat een groot deel van zijn oeuvre is gebouwd in West-Brabant, het woon- en werkklimaat van mijn ‘biotoop’, en deels omdat deze Van Groenendael naast zijn ontwerpactiviteiten ook nog vele ‘andere levens’ kende.

Ik mocht daarbij beschikken over hetgeen Louwe gedurende vele jaren had verzameld, met assistentie van zijn zus Marianne van Weerden-Louwe, die hem in vele opzichten bijstond en bijstaat. Met dit als uit-

gangspunt is het onderzoek naar deze Jacques van Groenendael voortgezet en waar mogelijk en nodig geactualiseerd, waarbij er nog tot dan onbekende ontwerpen en de nodige andere gegevens aan het licht zijn gekomen. Overigens mag daarbij niet vergeten worden dat voor zijn omvangrijke en jarenlange onderzoek Gerrit Louwe destijds de vele verspreid liggende archieven ‘op locatie’ moest raadplegen. Ik had bij mijn verdere onderzoek als voordeel dat in het huidige tijdsgewricht al veel gedigitaliseerd is en ‘vanachter de pc’ te zien was. Bovendien zijn inmiddels vele archieven samengevoegd in regionale archieven, dan wel – ten aanzien van die van de diverse kloosterordes – op een centrale plaats in een klooster in Sint Agatha. Het is dus volkomen terecht dat ik dit voorwoord aanvang met de conclusie dat deze

monografie er niet zou zijn zonder het monnikenwerk van Gerrit Louwe. Hem geldt dus grote dank. Niet alleen daarvoor, maar ook voor het feit dat hij de diverse manuscripten van deze monografie telkens nauwkeurig en kritisch heeft gelezen en in de vele gesprekken van zijn deskundig commentaar heeft voorzien.

Die dank geldt overigens ook anderen. Op de eerste plaats de medewerkers van het Stadsarchief te Breda, van het West-Brabants Archief in Bergen op Zoom/Roosendaal, van het Brabant Historisch Informatie Centrum (BHIC) te 's-Hertogenbosch en het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven te Sint Agatha-Cuijk, waar telkens de nodige nadere informatie is verkregen en vele uren gastvrij zijn doorgebracht. Kleinzoon Toon van Groenendael in Nijmegen verstrekke enige nadere informatie en afbeeldingen over de familie, evenals Jacques' andere kleinzoon Paul van Amelsvoort en kleindochter Marlies van Groenendael. Dr. Jos Pouls, mijn eerdere docent en scriptiebegeleider, bood spontaan aan het concept van zijn commentaar te voorzien, waarvan natuurlijk dankbaar gebruik is gemaakt. Daarnaast is veel dank verschuldigd aan een viertal fondsen, die middels hun subsidies de uitgave van deze monografie mogelijk maakten. Dat zijn de Mastboom-Brosens Stichting te Oud-Gastel, de Stichting Sormani Fonds in Nijmegen, de Stichting ‘De Gijselaar-Hintzenfonds’ te Amsterdam en de Gravin van Bylandt Stichting in 's-Gravenhage. Tot slot alle hulde voor het team van de Hilversumse Uitgeverij Verloren, en in het bijzonder Patricia Harsevoort, die mij voortreffelijk begeleidde bij het door mij op de juiste wijze aanleveren van teksten en afbeeldingen en die vervolgens prachtig heeft vormgegeven.

Breda, augustus 2024

Mart J.M. Franken

● Jacques van Groenendael, door Willem van Keulen in 2014 geschilderd, naar foto uit circa 1925 (collectie Toon van Groenendael).

Inleiding

Vanaf het midden van de zeventiende eeuw – vanaf de Vrede van Munster in 1648 – tot aan het begin van de negentiende eeuw is er geen sprake van het ontwerpen en oprichten van katholiek-religieuze gebouwen. De katholieken in de Noordelijke Nederlanden, dus inclusief de zogeheten ‘generaliteitslanden’ (het huidige Noord-Brabant, Limburg en Zeeuws-Vlaanderen), moesten hun eucharistievieringen voornamelijk in zogeheten schuilkerken houden. Hun godsdienst werd wel gedoogd, maar mocht niet in het openbaar beleden worden. Kloosters waren in die periode, op een heel enkele uitzondering na, in het geheel verboden en zijn gesloten. Als de katholieken hun godsdienst vanaf 1796 (bij het ontstaan van de Bataafse Republiek) weer vrij mogen uitoefenen, krijgen zij aanvankelijk deels hun middeleeuws-gotische kerken terug en deels zorgt de overheid er vanaf 1824 voor dat voor hen nieuwe kerken worden gebouwd in de toen gangbare neoclassicistische stijl (waterstaatsstijl). Nadat in 1853 de bisschoppelijke hiërarchie is hersteld en katholiek Nederland weer een organisatievorm krijgt, ontstaat een omvangrijke katholieke emancipatiebeweging. Deze leidt tot het spreekwoordelijke ‘Rijke Roomsche Leven’, dat gedurende ongeveer een eeuw – van 1853 tot circa 1955 – voortduurt en zich vooral manifesteert in de tijdens de Republiek der Zeven Verenigde Provinciën achtergebleven zuidelijke provincies – dus de voormalige generaliteitslanden – van het inmiddels bestaande Koninkrijk Nederland. De katholieke opbloei kenmerkt zich onder andere door een invloedrijke positie van de Katholieke Kerk in het leven van de individuele gelovigen, waarbij deelname aan eucharistievieringen en andere religieuze bijeenkomsten verplicht wordt, en de katholieke autoriteiten kinderrijke gezinnen sterk aanbevelen. Tevens worden allerlei maatschappelijke gemeenschappen en instituties van puur katholieke signatuur opgericht, waarop diezelfde Kerk, door middel van zijn bisschoppen en een sterk groeiend aantal wereldlijke priesters en reguliere kloosterlingen, grote invloed uitoefent. Nieuwe katholieke pa-

rochies, nodig vanwege de grote bevolkingsgroei, worden gesticht. Daarnaast is er de opkomst van veel nieuwe congregaties en kloosters, waarvan de religieuzen zich gaan bezighouden met het verstrekken van (uiteeraard *katholiek*) onderwijs, ziekenverpleging en ouderenzorg. Het groeiend aandeel katholieke burgers trekt zich terug in de ‘eigen zuil’, zoals dat in die periode ook geschiedt bij andere religieuze of andersdenkende groepen Nederlanders.

Al deze factoren leidden tot de behoefte aan zeer veel nieuwe katholieke gebouwen. Niet alleen kerken, maar ook allerlei soorten scholen, seminaries, kloosters, internaten, pensionaten, gast- en ziekenhuizen en bijvoorbeeld ook weeshuizen, krankzinnigengestichten en patronaatsgebouwen (waar de katholieken konden vergaderen en onderling verpozen). Al deze andere gebouwen, waarvoor de term ‘katholieke gestichten’ gebruikelijk was, waren natuurlijk nadrukkelijk voorzien van het etiket *katholiek*. Het zogeheten ‘parochiemodel’ was daarbij populair. Met de kerk in het midden, en de pastorie ernaast. En in de onmiddellijke nabijheid lagen dan de aparte jongens- en meisjesscholen, met onderwijzerswoning, en het patronaatsgebouw. Ten slotte kwamen daaromheen de woningen van de gelovigen. In een wat grotere stad werd zo beoogd een beslotenheid te creëren als bolwerk tegen de andersdenkende gemeenschappen van bijvoorbeeld socialisten of protestanten. Voor zover scholen niet onder het bestuur van een parochie stonden en door kloosterorden werden gesticht, zijn naast de school vaak een zusterhuis of broederhuis gebouwd, waar de lesgevende zusters en broeders woonden, meestal voorzien van een eigen kapel. Soms woonden ook de leerlingen in of bij de school, waardoor dergelijke ‘kost’-scholen ook nog eens voorzien werden van een zogeheten internaatgebouw. Als gevolg van deze grote behoefte aan katholieke kerken en gestichten ontstond er dan ook in de tweede helft van de negentiende en de eerste van de twintigste eeuw een (katholieke) bouwexplosie. Nodig waren daarvoor ‘eigen’ katholieke architecten en aannemers.

Borstbeeld van Jacques van Groenendael, maker onbekend, vermoedelijk na zijn dood gemaakt en door Jacques jr. (uit de nalatenschap) van zijn moeder gekregen (collectie Marlies van Groenendael).

De familie Van Groenendaël, afkomstig uit het Limburgse Nunhem, acteerde tenminste vier generaties in de katholieke bouwwereld. Joannes-1 (1799-1880) was een gerespecteerd metselaar, van wie zoon Joannes-2 (Jan, 1835-1912) het vak op jeugdige leeftijd leerde en vervolgens, aanvankelijk in samenwerking met zijn vader, als aannemer optrad van vele kerken en katholieke gestichtsgebouwen. Aanvankelijk was hij alleen werkzaam in de regio Limburg, vervolgens ook in verschillende plaatsen in het westen van Nederland, waar bij hij zich ontwikkelde tot een der grootste aannemers van katholiek Nederland. Zijn zoons Jean (1863-1919) en Jacques (1864-1932) volgden hem niet alleen op als aannemer van heel veel kerken en 'gestichten', maar gingen als autodidacte architecten ook zelf ontwerpen. Een opleiding als architect bij de Amsterdamse bouwlods van Pierre Cuypers en later bij de toenmalige rijksbouwmeester werd gevolgd door een andere zoon, Hubert (1868-1942). Twee kinderen van Jacques en een zoon van Hubert volgden in de vierde generatie, als architect, hun vaders weer op.

Alleen al de tweede en derde generatie – Jan en zijn zoons – bouwden als aannemers meer dan 60 katholieke kerken en vele tientallen andere katholieke gestichten. De architecten onder hen ontwierpen meer dan 80 kerken en nog meer gestichtsinstellingen. De in deze monografie centraal staande Jacques van Groenendaël *bouwde* hiervan als aannemer 26 kerken en ook nog de nodige gestichten, en *ontwierp* bovendien ook 34 kerken en enige tientallen gestichtshuizen, naast een woonwijk, vele villa's en andere woningen, alsook de nodige bedrijfsgebouwen.

Deze monografie is gewijd aan alleen Jacques van Groenendaël. Waarom juist deze Groenendaël? Op de eerste plaats omdat het uitgebreid bespreken van de oeuvres van alle familieleden tot een te omvangrijk werk zou leiden, en de keuze voor een van hen geïndiceerd leek. Daarnaast omdat, ondanks het gegeven dat niemand van de Groenendaels een eigen archief heeft nagelaten, van Jacques toch nog een groot aantal ontwerptekeningen bewaard is gebleven, anders dan van zijn familiale medearchitecten. Voorts omdat juist hij als een bouwmeester-exponent van het Rijke Roomsche Leven kan worden beschouwd, gezien zijn vijftig jaar durende carrière in de 'katholieke bouw', lopend van 1881 tot aan zijn dood in 1932. Daarbij komt dat een

fors deel van de door hem ontworpen gebouwen, voor zover die nu nog bestaan, als een rijks- of gemeentelijk monument wordt gekwalificeerd. Bovendien omdat, naast pluriformiteit in zijn architectenoeuvre, hij die veelzijdigheid tevens tot uiting bracht in zijn andere activiteiten: oprichter en eigenaar van een tweetal timmerfabrieken voor met name kerken en schoolmeubilair, exploitant van een bruinkoolontginningsmaatschappij, oprichter/exploitant van een modelboerderij, medeoprichter van de eerste Bredase katholieke woningbouwcorporatie, en ook nog gemeenteraadslid. Bovendien acteerde hij in het hele land, in een tijd dat dit vanwege de beperkte infrastructuur niet gemakkelijk, laat staan gewoon was. De 'ondertitel' van deze monografie is weliswaar 'Van Limburg via Hilversum naar West-Brabant', maar dat laat onverlet dat hij ook werkzaam was in Groningen en Zeeuws-Vlaanderen, alsmede in kop van Noord-Holland en de Gelderse streken. En ten slotte viel de keuze op hem vanwege de intrigerende (maar nauwelijks beantwoorde) vraag, hoe iemand die ongetwijfeld behoorlijk welvarend moet zijn geweest toch zodanig in armoede is gestorven dat zijn nalatenschap onmiddellijk na zijn overlijden in staat van faillissement werd verklaard. Bij elkaar genoeg redenen dus om deze Jacques van Groenendaël, over wie niets of amper iets gepubliceerd is, middels deze monografie aan de vergetelheid te onttrekken.

Alle hiervoor genoemde aspecten komen hierna weliswaar aan de orde, maar geheel centraal staat wel zijn architectonisch oeuvre. Daarbij is getracht zijn rol als ontwerper zo volledig mogelijk in kaart te brengen. In het essaydeel van deze monografie zal evenwel eerst zijn levensloop, inclusief de bijzondere familiale verhoudingen, behandeld worden. Vervolgens, omdat hij zijn eerste bouwstappen als aannemer zette, zijn Jacques' activiteiten als bouwer kort aan de orde. Na een uitvoerige schets van zijn positie als architect, mede in de architectuurhistorische context van zijn tijd, zal er ook kort aandacht zijn voor zijn andere activiteiten en het faillissement van zijn nalatenschap. Het catalogusdeel geeft een zo veel mogelijk chronologisch overzicht van al zijn ontwerpen, gevolgd door een korte lijst van de belangrijkste als aannemer gebouwde grotere panden, een literatuurlijst en een plaats- en projectenregister, alsook een personenregister.

Levensloop van Jacques van Groenendael (1864-1932)^I

Ouderlijk nest

Nicolaas Jacobus Hubertus (Jacques) van Groenendael is geboren op 11 juli 1864 in het kleine Midden-Limburgse dorp Nunhem. Hij was de tweede van de zeven kinderen uit het in 1861 gesloten huwelijk van Joannes (Jan) van Groenendael (1835-1912) en Anna Maria (Maria) Klinkenberg (1831-1917).

Vader Jan, eveneens geboren in Nunhem, leerde al op zeer jeugdige leeftijd het vak van metselaar van zijn vader (ook Joannes, 1799-1880). Na deze praktische leerschool werd Jan al spoedig zelfstandig metselaar en aannemer van bouwwerken, wellicht eerst nog als compagnon van zijn vader, de grootvader van Jacques. Vanaf de jaren zestig van de negentiende eeuw zien we vader Jan, een zeer vrome katholiek, regelmatig optreden als aannemer van kerken en kloos-

tergebouwen, de categorie gebouwen waar hij zich in specialiseerde en waarmee hij een van de grootste aannemers in Nederland werd. In de beginjaren bleef het werkgebied nog beperkt tot de provincie Limburg, maar vanaf 1880 kwam dat meer in het westen van het land te liggen. Op 19 februari 1880 kreeg Van Groenendael sr. de bouw van de katholieke kerk met pastorie in Loosduinen gegund, de eerste kerk in een lange reeks, die vanaf toen in West-Nederland door hem is gebouwd. Het gezin verhuisde in 1883 naar het westen, zodat men dichterbij de uit te voeren projecten woonde. Jan voerde veelvuldig werk uit van bekende architecten als P.J.H. Cuypers (1827-1921), A.C. Bleijs (1842-1912), J. Kayser (1842-1917), J.J. Langelaar (1840-1917) en E.J. Margry (1841-1891). Hij genoot onder architecten en hun opdrachtgevers een uitstekende en betrouwbare reputatie, want als bij de uitslag van een aanbesteding Van Groenendael als laagste inschrijver werd genoemd (waarop mees-tentijds de gunning volgde) werd er door kerkbesturen, andere kerkelijke autoriteiten en de architecten zelf zonder uitzondering verheugd gereageerd. In 1890 kreeg Jan van Groenendael de bouw van de door Cuypers ontworpen Sint Vituskerk te Hilversum gegund en volgens de familieoverlevering was hij ook een van de aannemer(s) van diens opmerkelijke restauratie/herbouw van kasteel De Haar in Haarzuilens.² In 1893 bouwde hij zijn (waarschijnlijk) omvangrijkste project, het Sint Elisabethziekenhuis te Amsterdam. Vader Jan, inmiddels met zijn gezin wonend in Hilversum (Heerenstraat 38), bleef daar tot aan zijn overlijden op 6 maart 1912, waarna hij begraven werd op het kerkhof van de Servatiuskerk van zijn geboorteplaats Nunhem. Zijn echtgenote bleef na zijn overlijden eerst nog in Hilversum, om in 1914 te verhuizen naar Ginneken bij Breda, waar zoon Jacques inmiddels woonde. Zij verbleef daar

● Jan en Maria, ouders van Jacques van Groenendael (collectie Louwe).

Kinderen van Jan en Maria van Groenendael (collectie Louwe)

• Jean.

• Jacques.

• Mathieu.

• Hubert.

• Frans.

• Marie.

• Henri.

in het Laurengesticht voor bejaarden aan de Ulvenhoutselaan, waar zij op 29 november 1917 overleed. Ook zij werd 'terug' in Nunhem begraven bij Jan, die in het torenportaal met een plaquette, die eerder zijn graf sierde, is vereeuwigd, mede omdat hij die kerk van gulle giften had voorzien. Die kerk had Jan overigens in 1893-1894 als aannemer zelf gebouwd naar een ontwerp van zijn architectenzoon Hubert, de jongere broer van Jacques, die op zijn beurt voor de kerk van Nunhem in 1915 een nieuwe pastorie ontwierp. Zo bleven de 'Groenendaels' voor altijd met hun bakermat verbonden.

Het gezin van zeven kinderen van vader Jan en moeder Maria telde één dochter, Marie (Anna Maria Gertrudis, Nunhem 1872-Heerlen 1945), de op een na jongste. Zij bleef na haar huwelijk met een banketbakker/patissier lange tijd in Hilversum wonen, maar het echtpaar verplaatste in 1914 hun nering naar het Limburgse Heerlen, waar zij als laatste van het gezin van Jan en Maria overleed.

Van de zes zoons traden er vijf voor kortere tijd of langere tijd in de 'bouwkundige' voetsporen van hun vader. Alleen de jongste, Henri (Henricus Antonius

Jacques van Groenendael op circa 62-jarige leeftijd (collectie Louwe). •••

● Familieportret bij gouden bruiloft Jan en Maria van Groenendael-Klinkenberg in 1911, met vooraan in het midden (naast de priester) vader Jan en twee plaatsen naar rechts moeder Maria. Voorts bovenste rij: Jacques (derde van links) en Henri (uiterst rechts), in de rij daarvoor van links naar rechts: Jean, Matthieu en Hubert. Voorste rij helemaal rechts, de echtgenote van Jacques, Martina Gorter, met op haar schoot dochter Maria en daarnaast, op de schoot van de eega van Jean, zit Jan, zoon van Jacques en Martina. (collectie Louwe).

● Bij gelegenheid van de promotie van Henri in 1906: met Henri in rok tussen zijn paranimfen, met vader Jan achter Henri's echtgenote Albine, en links de drie architecten, links zittend Jacques, daarnaast Jean en staand Hubert (collectie Louwe).

Godefridus, Nunhem 1874-Brussel 1944) volgde een eigen pad. Voorbestemd om priester te worden verliet hij na enige tijd het seminarie van Culemborg om vervolgens een rechtenstudie te Utrecht te voltooien, deels betaald door zijn oudere broer Jacques. Hij was vervolgens enige jaren advocaat te Hilversum (Heerenstraat 36, naast zijn ouders), chef op de Provinciale Griffie te Maastricht en van 1908 tot 1917 griffier van de Staten van Overijssel. Intussen was hij aan de Utrechtse universiteit tweemaal gepromoveerd, de eerste keer in 1899 (op enige juridische stellingen) en vervolgens in 1906 op een dissertatie over 'Administratieve Rechtspraak'. In 1916 werd hij lid van de Tweede Kamer voor de Rooms-Katholieke Staatspartij (RKSP) voor het Limburgs kiesdistrict Weert en in 1917 directeur van de bruin-

koolmijn-ontginningsmaatschappij Bergerode N.V. te Brunssum/Schinnen, waarvan hij tevens (evenals Jacques) aandeelhouder was. Hij kwam als kamerlid én als bestuurder van het mijnproject in 1919 in opspraak, toen hij, gehuwd met een Belgische, beschuldigd werd van 'annexionisme'. Hij zou gepleit hebben voor een volksreferendum over een mogelijke aansluiting van Limburg bij België. Henri werd van 'landverraad' beticht en vanwege zijn vermeende pro-Belgische houding door de RKSP-fractie onder leiding van Mgr. Nolens op 1 oktober 1919 als fractielid geroyeerd. Evenzeer werd in februari 1920 hem, met 219 tegen 5 stemmen, door de R.K. Kiezersbond te Limburg het vertrouwen opgezegd en verzocht zijn Kamerzetel op te geven.³ Henri bleef evenwel in de Tweede Kamer met een eenmansfractie en naar verluidt is hij de eerste 'zetelrover' in de parlementaire geschiedenis. In die hoedanigheid bleek hij in december 1920 evenwel de redder van het kabinet Ruijs de Beerenbrouck I. Want als een motie-Otto over onderwijzerssalarissen zou zijn aangenomen, zou het kabinet zijn gevallen. De motie werd met 47 tegen 46 stemmen verworpen, waarbij de stem van de door Nolens verketterde 'Nederlandse Belg' of 'Belgische Nederlander' de doorslaggevende was. Dat gaf aanleiding tot een van de afgebeelde politieke spotprenten.⁴ In 1922 trachtte Henri vergeefs met een eigen lijst zijn verblijf in de Tweede Kamer te verlengen. Inmiddels was er binnen Bergerode een machtsstrijd uitgebroken, met als gevolg dat hij (met een grote zak geld weliswaar) als bestuurder en aandeelhouder vertrok. Hij verhuisde na deze affaires met zijn gezin met (toen nog) negen kinderen naar een door hem gekocht kasteel met vele landerijen in het Franse Angers, dat hij als een herenboer/verpachter exploiteerde. Als slachtoffer van oplichters raakte hij alles weer kwijt en ging failliet. Henri verhuisde in 1937 naar Brussel, waar hij zeven jaar later overleed.

Van de andere kinderen was het aanvankelijk de bedoeling dat nummer vijf in de rij, Frans (Franciscus Andreas Hubertus, Nunhem 1870-Aywaille, België 1892), na het door hem met succes doorlopen gymnasium medicijnen zou gaan studeren. In plaats daarvan ging hij evenwel als (assistent)uitvoerder werken in het aannemingsbedrijf van zijn vader bij de bouw van onder andere het Amsterdamse Elisabethziekenhuis, de Maria Magdalenakerk te Amsterdam en de Sint Vituskerk in Hilversum. Dat heeft hij op jeugdige leeftijd (hij was nog geen 20 jaar) zo voortreffelijk gedaan dat het kerkbestuur van de Amsterdamse kerk hem eerde met een gouden horloge met inscriptie. Omdat broer Mathieu inmiddels

compagnon was van een steen- en marmergroeve in Aywaille bij Luik en in financiële problemen raakte, werd Frans door zijn vader daarheen gestuurd om orde op zaken te stellen. Daar liep hij tyfus op, waaraan hij op slechts 22-jarige leeftijd in 1892 bezweek.

Genoemde Mathieu (Petrus Mathijs Hubertus, Nunhem 1867-Brussel 1936) was de derde zoon. Hij kreeg in het bedrijf van zijn vader een gedegen opleiding en was onder andere al op 18-jarige leeftijd de uitvoerder van de bouw van de Gregoriuskerk in Kruisland. Zijn carrière kreeg een iets andere wending toen vader Jan medecompagnon werd van de steen- en marmergroeve in Aywaille en Mathieu deze vanaf 1887 namens zijn vader bestierde. Hij startte daar zelf een marmerzagerij. Voor vele kerken en andere projecten, die zijn vader bouwde of zijn broers als architecten ontwierpen, leverde Mathieu gedurende vele jaren de natuursteen. Dat nam niet weg dat hij regelmatig in de financiële problemen geraakte. In de jaren negentig van de negentiende eeuw moesten daarom eerst dus broer Frans en later broer Henri orde op zaken komen stellen. Uiteindelijk ging hij in 1925 'kopje onder' met een schuld van omgerekend meer dan f 300.000. Zijn twee eerste (vooroverleden) echtgenotes waren zussen, geparenteerd aan de echtgenote van broer Henri. Mathieu werd uiteindelijk nagenoeg blind en overleed in 1936 in Brussel.

GROENENDAAL UIT DE KATHOLIEKE KAMERCLUB

Tekening voor „de Amsterdammer” van Joh. Braakensiek

Nolens: „Ik heb je nu stevig vast, — kronkel maar zooveel je wilt, reptiel!”

• Spotprent over uitstoting Henri van Groenendaal uit Tweede Kamerfractie (De Amsterdammer, 11 oktober 1919).

Jacques van Groenendael (Nunhem 1864-Breda 1932) kan worden beschouwd als een bouwmeester-exponent van het 'Rijke Roomsche Leven', gezien zijn vijftig jaar durende carrière in de 'katholieke bouw', lopend van 1881 tot aan zijn dood in 1932. Aanvankelijk als aannemer, maar vervolgens vooral als architect. Zijn architectenoeuvre bestond, naast villa's en een omvangrijke woonwijk, voornamelijk uit katholieke kerken, kloosters en andere 'gestichten'. Vele van de door hem ontworpen nog bestaande gebouwen zijn nu een rijks- of gemeentelijk monument.

Naast stijlpluriformiteit in zijn ontwerpen, bracht hij zijn veelzijdigheid tevens tot uiting in andere activiteiten: oprichter van een stoomtimmerfabriek voor kerk- en schoolmeubilair, exploitant van een bruinkool-ontginningsmaatschappij, oprichter/exploitant van een modelboerderij, medeoprichter van de eerste Bredase katholieke woningbouwcorporatie en gemeenteraadslid. Bovendien acteerde hij in heel Nederland (van Limburg tot Groningen, van Hilversum tot Zeeuws-Vlaanderen) in een tijd dat dit vanwege beperkte infrastructuur niet gemakkelijk was, totdat hij in 1907 in Breda neerstreek en West-Brabant zijn werkregio werd. Hij is tamelijk onbekend gebleven, wellicht omdat hij, behalve enige ontwerptekeningen vanaf 1919, geen archief naliet. Maar er is genoeg reden om Jacques van Groenendael, over wie nauwelijks iets gepubliceerd is, middels deze monografie aan de vergetelheid te onttrekken.

Mart J.M. Franken (Bergen op Zoom 1950) was na zijn rechtenstudie van 1973 tot 2016 advocaat in Breda. In de in 2013 begonnen studie Kunst- en Cultuurwetenschappen behaalde hij zijn bachelor eind 2018 en zijn master begin 2021. Zijn masterscriptie ging over de positie van de Amsterdamse architect Jan van Hardeveld (1891-1953) in de katholieke bouwkunst en met name het debat daarover in het interbellum, waarna hij op verzoek van de stichting BONAS in 2023 een monografie in haar architectenreeks aan deze architect wijdde.

